

PRVI SLOVENSKI TERMINOLOŠKI SLOVAR TER HRVAŠKI IN ČEŠKI VIR

V prispevku so obravnavane slovaropisne značilnosti in strokovno izrazje v *Znanstveni terminologiji* (1880) Mateja Cigaleta primerjalno s češkim (1853) in hrvaškim (1874–1875) terminološkim slovarskim virom. Po primerjavi slovaropisnih in terminoloških načel, zastopanosti znanstvenih področij, zgradbi slovarskega sestavka, izbiri strokovnega izrazja v vseh treh slovarjih pri črki *b* je ugotovljena Cigaletova samostojnost v slovaropisni zasnovi, razvidni v izboru nemških iztočnic in strokovnega izrazja, v oblikovanju slovarskih sestavkov na podlagi združevanja iztočnic z isto osnovo in v navajanju neoznačenih splošnih izrazov. Prikazan je vpliv obeh predhodnih virov na slovenski slovar ter opredeljena tipologija ustreznic v njem glede na jezikovno označenost, izvor, stopnjo prevzemanja, ustaljenost, kontinuiteto ipd. Cigaletov slovar je najskromnejši po obsegu in prevladujoči enojezičnosti iztočnic, po manjši zastopanosti strok, a je najbogatejši po navajanju sopomenskih slovenskih in/ali prevodnih slovanskih terminov, saj so prevzeti oziroma navedeni tako hrvaški kot češki termini iz obeh slovarjev in od drugod, pa tudi srbski (iz Vukovega slovarja), ruski in starocerkvenoslovanski, s katerimi je avtor osmisлил uvedbo novega izraza.

zgodovinsko slovaropisje, terminološki slovarji, primerjalna terminografija, slovenščina, češčina, hrvaščina

The paper examines lexicographic characteristics and specialist terminology in Matej Cigale's *Znanstvena terminologija* (Technical Terminology) (1880) in comparison with its Czech (1853) and Croatian (1874–1875) terminological lexicographic sources. The influence of both earlier foreign language sources on the Slovene dictionary is demonstrated, and the typology of the equivalents in it is defined with regard to linguistic designation, origin, degree of borrowing, and so on. Following a comparison of lexicographic and terminological principles, the representation of languages and technical fields, the construction of the dictionary entries and choice of technical terminology in all three dictionaries under the letter *b*, Cigale's independence is determined in the design of the dictionary's layout (evident in the narrow selection of German headwords and technical terminology), in the combination of expressions with the same base into a single dictionary entry, and in the provision of uncharacteristic words of general meaning and synonymous Slovene and/or translated Slavic terms borrowed or cited from Croatian, Serbian, Czech, Russian and Old Church Slavic.

historical lexicography, terminological dictionaries, comparative terminography, Slovene, Croatian, Czech

0 Uvod

Naš prvi mnogostrokovni terminološki slovar s 24 terminološkimi področji, ki je izšel pred 125 leti, je delo pravnika in jezikoslovca Mateja Cigaleta (1809–1889), ki se je od leta 1854 prizadevno in neutrudno posvečal slovaropisni obdelavi slovenskega splošnega besedja v dvojezičnem slovarju, saj je uredil najboljše nemško-slovenski *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (1860), ki je po njegovi zaslugi izšel po vseslovenskem zbiranju besedja od prebuje narodov sredi 19. stoletja. Že pred tem je skupaj s Franom Miklošičem oblikoval slovensko pravno izrazje kot prevajalec slovenskega dela pravno-politične terminologije za slovanske jezike Avstrije (*Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Österreichs*, 1853) ter pripravil za tisk Mažgon-Krajncjev prevod občega državljskega zakonika v slovenščino. Na Dunaju je do smrti delal v uredništvu državnega zakonika, objavljaj strokovne članke v *Slovenskem pravniku* in postavil temelje slovenskega pravnega in strokovnega jezika. Sestavil je slovensko izrazje za Piskovo fiziko.¹ Nameraval je zbirati psihološko izrazje, a se je nato lotil terminološkega slovarja za srednje šole, ki je nastal po zgledu tedanjih slovanskih terminoloških predhodnikov, najstarejšega češkega in načrtno upoštevanega hrvaškega vira, na katerega izid je počakal in se nanj oprl pri izdelavi znanstvene terminologije. *Nemško-češki slovar znanstvenega izrazja za gimnazije in realne šole* je bil osnova tudi hrvaško-nemško-italijanskemu slovarju znanstvenega izrazja, kot nam sporoča Cigale sam v predgovoru, kjer navaja češki vir iz leta 1853 s polnim naslovom, z omembo, da je nastal po ideji ministra bogočastja in šolstva grofa Leona Thuna in ga je sestavila komisija. Pred njim so obstajali posamezni slovarčki terminov v učbenikih oziroma strokovnih knjigah.

1 Primerjava slovenskega, češkega in hrvaškega terminološkega slovarja glede na pragmatične parametre slovarjev

1.1 Primerjava naslovov

Cigaletova *Znanstvena terminologija* iz leta 1880 ima v svoji idejni zasnovi več podobnosti s predhodnimi viri, kar se odraža že v samih naslovih: vsi trije vsebujejo »znanstvene« strokovne izraze, vendar se razločujejo po izbiri samostalnika, saj se Cigale odloči za ustaljeno prevzeto besedo »terminologija« proti avtohtonima »názvosloví«, »nazivlje« v obeh slovanskih predhodnikih. Vsi slovarji v naslovih upoštevajo enako vrsto uporabnikov in pedagoški namen za srednje šole (v češkem je še natančneje opredeljen: »za gimnazije in srednje šole«). Vsi trije slovarji se ujemajo tudi pri poimenovanju uvodnega besedila (Predgovor pri Cigaletu in Šulku, Předmluva v češkem) ter seznama krajšav (S: Tolmač nekih kratic; H: Tumač skraticah, Č: Výklad skracování).²

¹ Podatek je iz SBL 1, 79 (R. Kolarič).

² Slovarje sem označila s krajšavami glede na jezikovno izhodišče: S = slovenski, H = hrvaški, Č = češki terminološki slovar. Zahvaljujem se Simonu Atelšku, ki je v Pragi preskrbel fotokopijo češkega terminološ-

1.2 Avtorstvo slovarjev

Če primerjamo avtorstvo slovarjev, ugotovimo, da je edino Cigale delo zastavil sam s pomočjo številnih pisnih virov in z naslonitvijo na oba predhodna slovanska slovarja, zlasti na hrvaškega. Za razliko od slovenskega, ki je enoavtorski, pa sta starejša terminološka slovarja nastala kolektivno na podlagi prizadevnega dela različnih komisij in strokovnjakov, ki so pripravili in pregledali gradivo. Pri hrvaškem so bili sezname izrazov razdeljeni med učitelje in strokovnjake, pregledovali so jih šolski odbor, pododbori in svetovalci, prvo gradivo terminologije so sestavili Brađaška, Magdić, Pacel, Stojanović, Trdina, Tušek, Vukasović, Zoričić, v razširjeni obliki ga je uredil dr. Bogoslav Šulek s pomočjo svetovalcev Jagića, Torbarja, Erjavca in Jelovška. Cigale uvodoma poudarja, da so pri njem sodelovali tudi slovenski terminologi, ki so delovali na Hrvaškem: prof. Tušek in Trdina z zbiranjem gradiva, Erjavec in Jelovšek kot svetovalca.³ Tudi češki terminološki slovar je kolektivno delo, ki ga je sestavila komisija (F. L. Čelakovský, V. V. Tomek oziroma J. Jireček, K. J. Erben, K. Štorch, I. Hanuš, A. Vrtátko, J. Krejčí, V. Stanek, A. Skřivan, V. Hausmann, J. Walter, J. Niklas, V. Šafařík) in zbiratelji izrazja (K. Ammerling, V. Hanka, J. Helzelet idr.) pod vodstvom Pav. Jos. Šafaříka, ki sicer ni imenovan na naslovnici, je pa podpisan na koncu predgovora k slovarju.⁴

1.3 Pobudniki za sestavo slovarjev

Tudi pobudniki za nastanek slovarjev in zbiranje strokovnega izrazja ter njegovi naročniki so se razlikovali, saj sta predhodna slovanska terminološka slovarja nastala z družbenopolitično podporo, tj. na pobudo državnih političnih institucij: hrvaški na predlog šolskega nadzornika dr. Franja Račkega po nalogu deželne vlade oziroma namestništva, kar izpostavlja tudi naslov (»Po nalogu Vis. kr. dalm.-hrv.-slav. zemaljske vlade sastavio dr. Bogoslav Šulek«), podobno tudi češki s sestavljeno komisijo na pobudo ministrstva za kulturo in šolstvo, medtem ko je bila pri Slovencih pobuda individualna. Izrazil jo je sprva za eno znanstveno področje sam avtor in kasneje po spletu okoliščin uresničil v razširjenem obsegu. Leta 1867 se je pisno obrnil na tajnika Slovenske matice Antona Lesarja, ker je sprevidel potrebo po izdaji področnega terminološkega slovarja iz psihologije in logike, za prvo vedo se je ponudil sam. Delo je utemeljil s splošno nujnostjo izoblikovanja znanstvenega izrazja in jezika pri Slovencih, »[d]a se ustanove toliko potrebni naučni izrazi in s tem Slovencem sploh omogoči pogovarjanje o znanstvenih rečeh«. Po posvetu z Ivanom Tuškom, ki je kot profesor v Zagrebu sodeloval pri hrvaškem slovarju in menil, da bo lahko le-ta uporaben tudi za slovensko psihološko izrazje, je Cigale

kega slovarja, ki ga je primerjalno s slovenskim obravnaval v svojem diplomskem delu z naslovom *Vpliv češkega izrazja iz Šafaříkovega terminološkega slovarja (1853) na Cigaletovo Znanstveno terminologijo (1880)* (Ljubljana: Filozofska fakulteta 2005).

³ Prim. Cigale 1880: Predgovor, IV; Šulek 1990: Predgovor, VII.

⁴ Njegovo vlogo poudarja tudi Cigale v predgovoru svojega slovarja: »/terminologija česka, spisana pod nadzorom slavnega Šafaříka« (Cigale 1880: IV).

sklenil počakati na izid hrvaške terminologije⁵ – ta se je naslonila na češko, a jo preseгла z gradivno razširitvijo na več jezikov in več strokovnih področij.

1.4 Obseg slovarjev

Po obsegu oziroma po zunanjem izgledu je hrvaški slovar najpopolnejši in najobsežnejši, saj vsebuje 1369 strani, tako na račun jezikovne razširitve, kot tudi zaradi števila ustreznic.⁶ Češka terminologija ima 342 strani, slovenska pa zgolj 171.

1.5 Izbira jezikov

1.5.0 Glede na osnovni izbor jezikov, izražen tudi v naslovih, sta slovenski in češki slovar dvojezična, tj. nemško-slovenski/-češki, slovenski še v krajšem dodatku slovensko-nemški, hrvaški pa je trijezični slovar, s sprotnim upoštevanjem hrvaških, nemških in italijanskih iztočnic in ustreznic. Dvojezičnost je izražena v naslovu češkega slovarja in v nemškem podnaslovu češkega in slovenskega (*Deutsch-slovenische wissenschaftliche Terminologie* oziroma *Deutsch-böhmische wissenschaftliche Terminologie*), medtem ko je v hrvaškem naslovu faksimila izpostavljena trijezičnost (*Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja*). Glede na dejansko upoštevanje jezikov pri iztočnicah in ustreznicah in jezikovnih oznakah, so vsi slovarji večjezični: slovenski celo desetjezični, ker edini navaja tudi ustreznice iz slovanskih jezikov in stare cerkvene slovanščine, ostala pa sedemjezična: poleg nemških, latinskih, hrvaških/čeških, francoskih, italijanskih izrazov (pri H uravnoreženo z nemškimi in hrvaškimi izrazi, pri Č pa zelo redko citatno med iztočnicami) navajata še angleške ustreznice in grške izvirne besede, ki jih Cigale nima.

1.5.1.1 Cigaletov slovar je kot izhodiščno nemškojezični zasnovan dvodelno, vendar predstavlja jedro Nemško-slovenski del (1–146), ki je dopolnjen še s Slovensko-nemškim dodatkom ([151]–171), tj. seznamom slovenskih terminov, ki »obseza malo zbirko manj znanih izrazov brez nadaljnje oznake, koja naj se poiskuje v nemško-slovenskem delu«. ⁷ Zaradi nenavadnega abecednega združevanja tujejezičnih pretežno nemških in italijanskih kot tudi hrvaških iztočnic, ki se Cigaletu ni zdel najustrežnejši, ⁸ ni sledil Šulku, ampak je slovenske izraze izbral v ločenem delu in je glede na upoštevanje jezikov pri iztočnicah večinoma dvojezičen. Med nemškimi iztočnicami pa najdemo tudi latinske in redko francoske izraze, ki so sicer morda del nemškega besedišča, a lahko govorimo o štirijezičnosti

⁵ Prim. Cigale 1880: IV. Iz besed prof. Tuška, zapisanih v predgovoru (III–IV), se da razbrati, da je Cigale počakal na natis hrvaškega slovarja.

⁶ Na ovitku faksimilirane izdaje je zapisano, da vsebuje 70.000 leksikalnih enot, od tega 1200 novih skovank, ki so ostale del hrvaškega knjižnega jezika.

⁷ Tolmač nekih kratic.

⁸ Taka razvrstitev »po moji sodbi iskanje nekoliko obtežuje« (Cigale 1880: Predgovor, IV).

iztočnic. Latinske iztočnice, ki imajo nemške vzporednice, so podrejene le-tem in nastopajo le v kazalkah.

1.5.1.2 Cigale pa za razliko od obeh virov uvaja slovanskojezikovne ustreznice, ki so dvovrstne: jezikovno primerjalne, in del tujejezičnega besedišča ter izposojenke iz drugih slovanskih jezikov, ki so postale že del slovenskega besedišča: iz hrvaščine (*croat.*), češčine (*böhm.*), ruščine (*russ.*) pa tudi srbščine (*Vuk*), redkeje poljščine (*poln.*). Kot v nemško-slovenskem slovarju navaja tudi starocerkveno-slovanske izraze (*altsl.* = *altslovenisch*). Zoološki, botanični, matematični idr. izrazi imajo tudi latinske ustreznice, ki so navedene v oklepaju.

1.5.2 Hrvaški slovar je, kot omenjeno, trijezičen, saj je urednik želel, da bi bil slovar uporaben tudi Dalmatincem (Šulek 1990: Predgovor, VIII), oziroma sedemjezičen: vsebuje še latinske iztočnice, izjemoma citatno tudi francoske, ter v razlagalnem delu še latinske, francoske in angleške ustreznice za tehnične stroke, kot pojasnjuje avtor v Predgovoru (Šulek 1874–75: VIII),⁹ in grške izvirne besede pri mednarodnih terminih.

1.5.3 Nemško-češka dvojezičnost, izražena v naslovu, je v češkem slovarju presežena z uvajanjem izrazov iz zahodnoevropskih in klasičnih jezikov (prim. 2.2). Razširjena je še z upoštevanjem latinskih, pa tudi številnejših francoskih, italijanskih, angleških iztočnic kot citatnih besed (ki so morda kot kulturne besede bile sestavni del nemškega besednjaka). Tudi ustreznice so večjezične, poleg prevladujočih čeških tudi nemške, italijanske, francoske, angleške, pri zooloških in botaničnih izrazih in drugod tudi latinske in grške.

2 Slovaropisna načela Cigaletovega terminološkega slovarja

2.1 Cigale je svoje slovaropisne in terminološke poglede predstavil v Predgovoru k slovarju. V njem je poudaril, da predstavlja osnovo hrvaški slovar, kar nam lahko služi za izhodišče primerjave. Predvidel je možnost uporabe hrvaškega slovarja na slovenskem področju z dvema ugovoroma: hrvaški vir je bil sam po sebi za slovensko uporabo preobširen in cenovno Slovencem nedostopen; ponekod je bil jezikovno preveč različen, da bi bil neposredno uporaben tudi za slovenščino, zato je zahteval predelavo: »Ni torej kazalo drugače, nego sestaviti s porabo hrvatske enakšno slovensko terminologijo« (Cigale 1880: IV). Obenem pa ni upošteval Šulkove razširitve prvotno zamišljenega izrazja za srednje šole na vse potrebe, čeprav poudarja: »V oziru na razsežnost ravnal sem se sploh po hrvatski knjigi vzornici« (Cigale 1880: V). Glede upoštevanja strok pa dodaja, da je sam izpopolnil gradivo z izrazi iz filozofije, posebno psihologije (oboje pod oznako *phil.*), in z »mnogokatero stilistično frazo«, ki sicer ne sodi med znanstveno izrazje, izpustil pa

⁹ Za Šulkov slovar je na ovitku faksimila ugotovljeno, da ne gre le za trijezični, temveč za sedemjezični slovar.

je »pretežni del izrazov« iz arhitekture in kemije, deloma zaradi njemu manj poznanih znanosti oziroma neustreznih izrazov, ki niso prenosljivi iz češčine in hrvaščine v slovenščino.

2.2 Cigale se je zavestno odločil za poenotenje strokovnega izrazja pri Slovanih in zagovarjal ideje po zblževanju slovanskih jezikov na besedoslovni ravni, zato je sprejemal izraze iz obeh virov, hrvaškega in češkega, če so se mu zdeli primerni in potrebni, in jih tudi označeval (*croat. T.*, *böhm. T.* ob splošnih *croat.*, *böhm.*). Menil je, naj bodo znanstveni izrazi v slovanskih jezikih med seboj podobni, zato jih lahko prilagodimo po njih.¹⁰

2.3 O prevzemanju povzema stališča češke in hrvaške terminologije o izbiri srednje mere: »se je bilo držati srednje ceste ter se ogibati dveh skrajnosti, kakor pravi Šulek, pretéranega purizma in nepotrebne klasificizma« (Predgovor, VIII). Sam se je zavzemal proti pretiranemu purizmu in proti nepotrebni prevzemanju in za enotnost izrazja v slovanskih jezikih. Pri kemijskih izrazih je menil, da je bil purizem škodljiv, saj bi morala obstajati enotnost izrazja kemijskih prvin in proizvodov v vseh jezikih. Raba grških in latinskih poimenovanj se mu je za slovenščino zdela ustrenejša, dokler ne bo ruščina spremenila svojega kemijskega izrazja. Iz starocerkvene slovanščine je ohranil le uporabne izraze, sorodne hrvaščini, srbsščini in ruščini, ali take, ki so upravičevali manj znane na novo uvedene besede.

3 Primerjava slovarskih sestavkov iz treh terminoloških slovarjev

3.0 Različno druženje besedotvorno enakih členov besedila

Cigaletov slovar ima posebno zgradbo slovarskih sestavkov, značilno za slovaropisje prve polovice 19. stoletja v obliki gnezdenja ali besednodružinskega združevanja pod krovno iztočnico. Avtor je ni posnel po hrvaškem ali češkem slovarju, temveč jo je izbral samostojno. Tako so pri njem slovarski sestavki pogosto obsežnejši in zapletenejši, s korenensko ujemalnimi podiztočnicami: npr. v naslednjem zgledu z osmimi podiztočnicami, ki so v H osamosvojene v enajstih, v Č pa v štirih iztočnicah s številnimi zvezami:

S: **Bruch**, *ggr.* Bergsturz [...]; Verbruch (Pinge); s. a. Moor, *min.* [...]; Bruchfläche, *min.* [...]; Bruchstück [...]; Bruchfläche, *min.* [...];¹¹ Bruchform, *math.* [...]; Bruchig, v. Sumpfig; brüchig [...]; Bruchstück, v. Fragment; Bruchzeichen, *math.* [...] (17).

H: **Bruch**, *ggr.* 1. Bergriß [...]; Moor, Sumpf, v. Bruchboden; *min.* [...]; *mech.* frz. cassure, brisure, crevasse [...]; frz. fraction [...]; frz. débris, (Bruchstück) [...]; *math.* lat. fractio, gebrochene Zahl. [...] (+ 8 besednih zvez, npr. echter Bruch ...); **Bruch-**

¹⁰ Cigale za ta postopek navaja izraz »preukrajati« (»da je izposojenke treba preukrajati po zahtevu slovenščine, da torej pišemo n. pr. š č e d i t i (sparen), ne š t e d i t i «), a opozarja na upoštevanje primernosti, uporabnosti, nemotljivosti in izogibanje »dosledničarstva, ali Consequenz=Reiterei« (1880: VII).

¹¹ Zanimivo je, da je ista zloženka Bruchfläche navedena z isto oznako na dveh mestih: prvič z zvezo *lomna ploskev*, drugič *lomina, prelomina* (kroat. T.), čeprav bi obe po vsej verjetnosti lahko združili.

boden, Bruchfestigkeit, Bruchfläche, Bruchform, Bruchig, *ggr.* [...]; **Brüchig**, *tech.* [...], **Bruchpotenz**, *math.* [...], **Bruchstein**, *arch.* [...]; **Bruchstück**, *min.* [...]; *stil.* v. Fragment; **Bruchzeichen**, *math.* (120).

Č: **Bruch**, *ggr.* 1. Bergriß [...] 2. v. Moor, Sumpf; *math.* gebrochene Zahl [...]; eigentlicher Br. /zglied/; uneigentliche Br.; gemeiner Br [...]; künstlicher, besonderer, z. B. ein Kettenbruch [...]; echter Br. *fractio vera* [...]; unechter Br. *fractio spuria* [...] + še 5 zvez s češkimi ustreznici ali kazalkami ipd.; *min.* Bruch (+7 zvez) (53); **Bruchform**, **Bruchstück**, *stil.* v. Fragment. **Bruchzeichen**, *math.* (53–54).

Pri *Barometer S* navaja še *Barometerhöhe*, *Barometermessung*, *Barometerprobe*, ki so v Č in H zapisane kot samostojne iztočnice, v H pa najdemo še eno nemško zloženko (*Barometerstand*) in še italijansko iztočnico *Barometrica altezza*, pod *Barometro* pa je med podiztočnicami navedenih še pet vrst barometrov (*barometro a sifone*, ~ *a pozzetto*, *isometrico*, *normale*, *pireiforme*). Pri glagolu *S* navaja še ostale izpeljanke in zloženske iz istega korena, npr. pri **Bilden** (samostojna iztočnica je še samostalnik **Bild** s podiztočnicami *Bildniss*, *Bildsäule*, *Bildwerk*) ima kar 26 podiztočnic, H 38, Č pa 33 iztočnic.¹² Že na prvi pogled je torej v slovenskem terminološkem slovarju opazen različen slovarpisni pristop pri strukturiranju slovarskega sestavka, ki zajema tudi vse podiztočnice z enako besedotvorno podstavo oziroma zloženske iz njih.

3.1 Vrste slovarskih sestavkov

3.1.0 V vseh treh terminoloških slovarjih je slovarski sestavek oblikovan kot samostojna poved s krepko natisnjeno iztočnico, z ločevanjem zvez in pomenov s podpičji, z označevalnikom v ležečem tisku, z dostavki v oklepaju in z nemškim besedilom v gotici. Ker so ujemalni le nemškoizhodiščni sestavki, sem primerjala samo te.

3.1.1 Pri Cigaletu se pod črko *b* dokaj pogosto (60-krat oziroma skoraj pri četrtini iztočnic) pojavljajo najpreprostejši sestavki z enopomensko, večinoma samostalniško iztočnico s preprosto zgradbo s strokovnim označevalnikom in ustreznico, npr. **Bathometer**, *phys.* globinomer (11) (H in Č imata dva izraza); **Brise**, *ggr.* voljan vetrič (17) (= Č, H ima dve sopomenki); **Beschimpfung**, osrama (*altsl.*) (13) (H, Č –). V naslednjih dveh zgledih se takšni sestavki v vseh treh slovarjih ujemajo strukturno, pretežno tudi leksemsko:

¹²S: *Bildend*, *bildende Künste*, *Bildgießerkunst*, *Bildhauer*, *Bildhauerkunst*, *Bildhauerwerkstatt*, *Bildlich*, *bildender Künstler*, *Bildner*, *Bilderschrift*, *Bildnerlei/Bildnerkunst*, *Bildsam*, *bildsame Sprache*, *Bildschnitzer*, *Bildschnitzerei*, *Bildung*, *falsche Asterbildung in einem Organismus*, *Bildungsendung*, *-laut*, *-suffix*, *Bildungsanstalten*, *Bildungsgesetz einer Reihe*. H treh zvez nima, in sicer *bildende Künste*, *bildsame Sprache*, *falsche Asterbildung in einem Organismus* (zadnjih dveh nima tudi Č), ima pa 13 drugih zloženk in izpeljank: *Bilderblende/Bilderblinde*, *Bildergalerie*, *Bildformerkunst* (K = kazalka), *Bildgiesser*, *Bildlichkeit*, *Bildner/Bildkünstler*, *Bildsamkeit*, *Bildschrift* (K), *Bildseite* (K), *Bildstein* (K), *Bildungsgewebe*, *Bildungsinstitut*, *Bildweberei* (skupno 33 + 2 kazalki), Č ima še pet drugih: *Bildbarkeit*, *Bildebene*, *Bilderschrift*, *Bildersprache*, *Bildhauerei*, petih pa nima: *Bildstein*, *Bildschnitzerei*, *Bildungsgewebe*, *-institut*, *Bildweberei*.

S: **Bachthal**, *ggr.* popotočje; **Ballade**, *stil.* balada (10);
H: **Bachthal**, *ggr.* popotočje (68); **Ballade**, *stil.* balada (70);
Č: **Bachthal**, *ggr.* údolí potokové; **Ballade**, *stil.* balada (33).

3.1.2 V vseh slovarjih prevladujejo bolj ali manj zapleteni večustrezniški slovarski sestavki, ki so lahko razširjeni tudi v iztočniškem ali v ustrezniškem delu. Glede na število znanstvenih področij, v katerih je rabljena iztočnica, ločimo enostrokovne in večstrokovne sestavke, v njih je lahko ista ustreznica rabljena v več strokah in homonimna. Glede na število pomenov iztočnic ali podiztočnic, so sestavki eno- ali večpomenski. Zapletenost zgradbe slovarskega sestavka pri S povečuje že samo besedotvorno združevanje istokorenskih iztočnic. Zgradba sestavka je bolj preprosta v S, več slovarskih podatkov najdemo predvsem v H, npr. v dvostrukovnem sestavku (v Č je enostrokovni): S: **Becken**, *zool. kroat. T.* zdelica; *ggr.* kotlina; v. Mulde (11), ima H več slovaropisnih podatkov: še podiztočnico **Beckenknochen**, ob prvem še latinski izraz (= Č) ter kazalko k dvema izrazoma (77).

3.1.2.1 Pogosto so enostrokovni in večstrokovni sestavki v vseh treh virih razširjeni s sopomenskimi ali večpomenskimi ustreznici ali besedotvornimi različicami, tujejezičnimi ustreznici,¹³ pa tudi z različnimi slovaropisnimi podatki in dopolnitvami, kot so:

- besednozvezni zgledi oziroma dopolnitve v nemščini s prevedki v domačem jeziku:

S: **Bresthaft**, hrom; ~ machen, ohromiti, hromiti koga; ~ werden, ohrometi. (17) – H, Č nimata te iztočnice; **Bilden**: S: *gr. phil. etc.* [...] Begriffe bilden [...]; den Geist [...]; s. a. Ausmachen (15);

H: Form, Gestalt geben, gestalten [...]; veredeln, z. B. den Geist [...]; ausmachen, z. B. ein Ganzes (95);

Č: Form, Gestalt geben, gestalten [...]; veredeln, z. B. den Geist [...]; wozu geeignet machen [...]; ausmachen, sein, z. B. ein Ganzes (47);¹⁴

- ponazarjalni zgledi, ki so v nemščini, nato v slovenščini, npr.:

S: **Bestehen**, *stil. etc.* sein, biti, bivati; worin bestehen, biti v čem; woraus bestehen, der Mensch besteht aus Leib und Seele, človek sestoji (*altsl. u. russ.*) iz duše in telesa, je sestavljen iz –; (13).¹⁵

H: [...] 5. woraus bestehen, zusammengesetzt sein, sastojati se (iz ...), der Mensch besteht aus Leib und Seele, čovjek je sastavljen iz tijela i duše.¹⁶

Pri **Bestimmen** je enak zgled v 1. pomenu pri vseh treh (zwei Punkte bestimmen die Lage einer geraden Linie), toda H in Č nanizata še dva zgleda:

¹³ Prim. razdelek 3.3.

¹⁴ Precejšnje ujemanje je le pri H in Č.

¹⁵ V danem primeru je ob strokovnem izrazu tudi jezikovni označevalnik.

¹⁶ Č ima pod 5. (woraus bestehen) drugačen zgled kot S in H.

S: dve piki ali piknji določata lego preme črte; H: dve piknje odločuju legu pravca i. opravice;

Č: dva body určují polohu přímky;

- na koncu dodane nemške protipomenke, pogostejše pri Č, npr.: **Besonder**, *phil.* 1. jednotlivý, *opp.* allgemein; zvláštní, *opp.* gemein (42);
- kazalke (pisane razprto) pri določenju ustreznic: npr. S: **Betäuben**, *phil.* zaglušiti čutila, omračiti koga (*böhm.*), omamiti, omotiti [...]; *s. a.* Bewusstlosigkeit, Schwindel, Taumel (14), ali pri določenju podiztočnici brez navedbe ustreznice: npr. **Bestimmen** [...]; Bestimmungsgrund, *v.* Beweggrund (14);¹⁷
- vodilke *cf.* = primerjaj na koncu sestavka, npr. S: **Boussole**, *phys.* busola; *cf.* Compas, Magnetnadel (H ima le italijansko iztočnico **Bussola** brez vodilke, Č pa se ujema s S, a ima vodilko samo k **Magnetnadel**); pri **Basis** imata tujejezična slovarja še vodilko k **Unterlage** in **Base**, S pa ne). Navzkrižnih vodilk niso uporabljali.

3.1.2.2 Po primerjanju zgradbe sestavkov v vseh treh virih lahko ugotovimo tudi njihovo prevladujoče neujemanje, ki je opazno že v zgradbeno preprostih sestavkih, ki so v slovarjih različno slovaropisno, pomensko oblikovani in izrazijsko zastopani, npr. pri **Balancier**:

S: *mech.* kimalo, kimovica (10); H: **Balancierbalken**, *mech.* (an Maschinen) kimalo (70),

Č: *phys. mech.* lihýř, *bei der Dampfmaschine* váhadlo (33).

Razlike se kažejo v iztočniškem delu v H, v dvostrukovnosti v Č, ki upošteva še fizikalno področje, pri dodatni pomenski opredelitvi v H (an Maschinen) in Č (bei der Dampfmaschine) in pri izbiri ustreznic, kjer S navaja besedotvorni različici, prva je ujemalna s H, a H vir ni omenjen; H ima le eno, Č pa dve različni ustreznici.

Po primerjanju enostrokovnega (zemljepisnega) in enopomenskega sestavka pod iztočnico **Bai** (S: *ggr.* zatočina, draga (E.) (10); H: zatočina, *Bucht* (69); Č: chobot, mořská huba (33), ki ima sopomenko **Bucht**, na kar je opozorjeno s kazalko k **Bai**: S: *ggr.* zanožje (*altsl.*), *russ.* guba, *v.* Bai. (draga, *Erj.*) (17); H: *ggr.* zatok; *Cf.* Bai; *bot.* veruga. (124); Č: *ggr.* v. Bai. (55), ugotovimo naslednje razlike v slovarskih sestavkih: v prvem ima H le prvo ustreznico z dodano sopomensko podiztočnico *Bucht* (69); Č sestavek je strukturno podoben slovenskemu in ima tudi dve sicer korensko neujemalni ustreznici; v S in H se razkriva leksemna neuskkljenost med sestavkoma, saj oba navajata drugačne sopomenke oziroma besedotvorne variante, z izjemo dodanega Erjavčevega izraza *draga* pri S. V tem zgledu opažamo tudi različno povezovanje slovarskih sestavkov z dvema sopomenskima iztočnicama, kjer se sklicevanje na prvo pri drugi podobno izpeljuje pri S in H ob navedenih ustreznicah, medtem ko ima Č pri drugi le kazalko k prvi.

¹⁷ Prim. še iztočnico **Bucht** pod 3.1.2.2 ter razdelek 3.1.4.

3.1.2.3 Samo v S so v sestavku lahko dodana slovnična, besedoslovna, pomen-ska, virska pojasnila, ki imajo normativno vrednost. Tako pri iztočnici **Begreifen** samo S navaja slovnične podatke v izogib napačni glasovni podobi sklonske končnice in z ovrednotenjem izbire prevzetega izraza: **Begriff**, *phil.* (notio, conceptus), *am besten nach dem Böhm. u. Kroat.* = *Serb.* pojem (*gen.* pojma, nicht pojema) (11). V naslednjem zgledu Cigale predlaga (»morda bolje«) rabo enega od besedotvorno sopomenskih matematičnih izrazov: **Bruch** [...] Bruchstück, odlomek, ulomek; *math.* (fractio), ulomek (*Tuš., kroat. T., russ.* drob (f.), *viell. besser.* lom (17).

3.1.2.4 Število ustreznice je samo v S lahko večje tudi zaradi zapisa izrazov iz H ali Č vira oziroma navajanja drugih slovanskih ustreznice, ki so lahko izrazno ali korensko enake ali različne:¹⁸ **Barium**, *chem.* barij, bar, (*kroat. T.*) težik. (10) – H ima sopomenski ustreznici *bar, težik* (73), Č pa latinski izraz pred domačim v oklepaju: *barium* (merotík) (34); **Bastard**, *zool.* mešanec, polutan (*Vuk*); (11) – H in Č izraz opredelita še botanično in navajata: H tri sopomenske izraze (*umetak, sustrimak, melez*), Č dve besedotvorni različici (míšenec, pomíšenec (35)).

3.1.2.5 Pri Cigaletu je opazna posebna podvrsta slovarskega sestavka brez strokovnega označevalnika, ker je izraz navajal verjetno kot splošen, torej netermi-nološko, medtem ko ga tujejezični terminološki vir označuje: npr. **Bunt**, Buntfarben, pisan, pester, (*Erj.*), *kroat.* šaren (17) – Č iztočnice nima, H pa ga označi kot botaničnega: **Bunt**, **Buntfarbig**, *bot.* šaren (126).

Ustreznice brez označevalnika v S so še pri **Banquier** (bankir, (novčar *kroat. T.*)), **Barbarei** (barbarstvo), **Bazar** (pazar (*nach dem Kroat.*)); **Bedenken** (pomišljaj (*altsl.*)); **Bedürfnis** (potreba), **Befehl** (povelje, *altsl.* poveljenje)); **Befriedigen** (zadovoljiti, ugoditi), **Befund** (izvid [...], najdenje), **Behörde** (oblastvo [...], oblast), **Beiderseitig** (obojestran), **Beilage** (priloga), **Beisein** (prisostvo (*russ.*)), **Beitrag** (prinesek, prispevek, prilog) [...], **Bibliographie** (knjigopis), **Bibliothek** (knjižnica) itd. V H in Č so strokovne oznake dosledno rabljene (H, Č pri **Banquier**, **Bedürfnis**, **Befriedigen** (Č še *stil.*)), **Beilage**, **Beitrag** z *merc.*, **Bazar** s *stat. arch./stat.tech.*, H pri **Bibliografia** s *stil.*, **Bibliotheca** s *stat.*, ostalih iztočnic v obeh slovarjih ni).¹⁹

3.1.3 Večpomenski sestavki so lahko:

a) istopodročni in hkrati lahko tudi večpodročni, če so označevalniki zapisani takoj za iztočnico in veljajo za različne pomene ali podpomene, npr.

¹⁸ Prim. razdelek 3.4.

¹⁹ Termini in splošne besede z isto obliko so treh vrst: označujejo isto resničnost (npr. *zvezda*), različno ali drugače pojmovano resničnost, vendar je med njima pomensko ujemanje (npr. *toplota*), ali različno resničnost brez pomenske povezanosti (*jezdec*); v prvem primeru gre za različno sistemsko enakopomenskost, v drugem za večpomenskost, v tretjem pa za homonimijo (Poštolková 1984: 83–84).

S: **Bestimmen**, *phil. math. etc.* (determinare), določiti, določevati [...] festsetzen, ustanoviti, ustanovljevati, postaviti; bewegen, nagniti, nagibati; (destinare) nameniti, odrediti [...] (14),

b) strokovno različni, če se označevalnik nanaša le na določene ustreznice, ki so lahko med seboj celo enakoizrazne, npr. S: **Bogen**, *math.* lok, oblok; *arch.* oblok, svod (*russ.*) (16).

Število pomenov kot tudi strok je navadno največje v H, nato v Č, najmanjše pa v S, v zgornjem primeru (**Bestimmen**) pa imata S in H štiri pomeni, Č pa tri. V vseh slovarjih nov pomen uvaja pomensko razlikovalni nemški ali latinski glagol, v H in Č tudi v kombinaciji, v danem primeru imata H in Č tudi daljšo nemško opisno razlago;²⁰ H ima v prvem pomenu podoben opis, le latinski izraz jezikovno označi, pri drugem je primerjalni del izpuščen, sicer se ujema, pri tretjem ima H še hrvaške ustreznice, četrti pa je skupen H in S (destinare) (89).²¹

3.1.4 Posebne vrste sestavkov predstavljajo kazalke (s. = glej), ki uporabnike napotijo k sopomenski(m) iztočnici(am) in se v slovarjih pogosto ne ujemajo: npr. S: **Bett**, *ggr.* s. Flußbett – v H in Č je samostojni sestavek z upoštevanjo različico; **Bangigkeit**, v. Furcht, Angst. (10) – H, Č nimata iztočnice; **Bezweifeln**, *phil.* v. Zweifel (15) – H in Č imata samostojni sestavek brez kazalke.

3.2 Primerjava iztočnic

3.2.1 Izbira iztočnic glede na jezikovno izhodišče

Vsi trije slovarji se po osnovnem jezikovnem izhodišču razlikujejo po enojezičnosti (S, Č) oziroma trijezičnosti iztočnic (H), tj. osnovnem nemškem izhodišču, v H še sproti dodanem italijanskem in hrvaškem, ki se od nemških iztočnic v gotici loči tudi po pisavi. H ima tudi poseben postopek jezikovnega združevanja iztočnic: ker vsebuje tri jezike, so vsi trije zastopani hkrati z abecedno razvrščenimi iztočnicami. Podobno v Č nastopajo francoske in latinske iztočnice. V vseh slovarjih so navedene nemške, latinske in francoske iztočnice, slednjih je v Č največ, H ima še enakovredno zastopane italijanske, ki jih redko zasledimo tudi v Č.²²

3.2.2 Vrste iztočnic

3.2.2.1 V Cigaletovem slovarju je ugotovljena naslednja tipologija iztočnic: prevladujejo enobesedne, besednozvezne so redke, pri črki *b* je le ena: **Briggisches Logarithmen** (17) (H te zveze nima, Č pa ima). Posebno vrsto predstavlja glagolska iztočnica, pomensko omejena z desnovezljivim dopolnilom: **Begegnen**, der Wellen (11); = H (78), Č (37). Tako pomensko zoženje nakazuje tudi izbirno

²⁰ Č: **Bestimmen**, *phil. math. cet.* 1. durch Beifügung von Merkmalen den Umfang eines Begriffes begränzen, einschränken, determinare, určiti, určovati [...] 2. willkürlich festsetzen, wie beschaffen man etwas haben wolle, festsetzen, feststellen, statuere, ustanoviti, ustanovovati, stanoviti; 3. bewegen (43).

²¹ O ločevanju pomenov prim. v razdelku pri ustreznica (3.3.2.1).

²² Ker je izhodišče raziskave Cigaletov slovar, so bile primerjane samo nemške iztočnice, ki se pojavljajo pri črki *b*.

dodano dopolnilo v oklepaju, npr. **Traciren**, (eine Bahn u. dgl.) (120). Pogosto jih pomensko dopolnjujejo sopomenske podiztočnice, ki iztočnici neposredno sledijo (prim. 3.2.6). Nemška iztočnica je lahko dopolnjena s pomensko razlago v nemškem jeziku, npr. **Beruhēn**, *stil. sich auf etwas gründen* (13) (= H, Č). Pri večpomenskih iztočnicah so nemške sopomenke ali razlage lahko navedene v vsakem od pomenov: npr. **Bestehen**:

S: *stil. etc. sein* (13);

H: *stil. math. merc. 1. sein [...]; 2. fort dauern [...]; 3. worin bestehen, beruhen [...], 4. worauf bestehen; 5. woraus bestehen* (87);

Č: *stil. math. merc. 1. sein [...] 2. fort dauern [...], 3. worin bestehen, beruhen [...]* itd. (42).

3.2.2.2 H razvršča iztočnice po abecednem merilu ne glede na jezikovni izvor (npr. Bathometer (nem.), Batić, Batonoša, batorožci (hrv.), Batrachia (it.), Batrica, Batrljica (hrv.), Battaglia, Battaglio, Battare, Battello, Battente, Batterie, Batteria (it.), Batterie (nem.) itd. (75).

3.2.2.3 Č ima latinske iztočnice navedene kot kazalke, npr. **Bivocalis**, *gr. v. Diphthongus* (48) (= H (99)); tako še pri *Blastema*, *Blastoderma* (= H), *Blastophorus*, *Blastus* (= H) (48), ali pa nastopajo latinske in francoske iztočnice v samostojnih sestavkih: *Bombycites*, *Bonmot* (= S, H), *Bootes* (50) (= H), *Borragineae* (= H), *Boussole* (= S, H), *Brachelytra* (= H), *Brachiopoda* (= H), *Brachycatalecticus* (= H) ipd. (51). Tudi v S je latinska iztočnica podrejena nemški v obliki kazalke: **Oxygenium**, *chem. v. Sauerstoff* (84).

3.2.3 Število iztočnic

3.2.3.1 Število iztočnic ni medsebojno primerljivo zaradi različnega števila jezikov iztočnic in njihove drugačne vloge v sestavku. Vendar je pri S očitna maloštevilnost iztočnic: pod črko *b* najdemo skupno 249 iztočnic, od tega 8 kazalk, ki se nahajajo na pičlih sedmih straneh (10–17). V H je toliko iztočnic že samo do iztočnice **Barca**, cela črka *b* pa obsega celih 60 strani (68–128). V Č iztočnice pod črko *b* zavzemajo 22 strani (33–55), toliko iztočnic kot v S pod celo črko *b* pa je navedenih že do **Beherrschung** (str. 38).

3.2.3.2 Če primerjamo razmerja med posameznimi iztočnicami po slovarjih, ugotovimo skromnost Cigaletovega slovarja proti največji obsežnosti hrvaškega in srednji češkega vira, odvisni tudi od upoštevanih jezikov. Tako npr. od *bi-* do *bio-* pri Cigaletu naštejemo 18 iztočnic (*Bibliografie*, *Bibliothek*, *Biconcav*, *Biege*, *Biegen*, *Bifilarmagnetometer*, *Bifluenz*, *Bifurcation*, *Bigotterie*, *Bijouterie*, *Bild*, *Bilden*, *Billig*, *Billion*, *Bindewebe*, *Binnenhandel*, *Binom*, *Biographie*). H jih ima enako število samo do *Bibliografia*,²³ do *bio-* pa kar 220, Č jih ima enako število do

²³ H: *Biacca*; *Biada*; *Biancastro*; *Biancheggio*; *Bianchire*; *Bianco*; *Bianco, il*; *Bianco=Credit*, *Biasimo*, *Biathylamin*, *Biba*, *Bibava*, *Bibavica*; *Bibanje*; *Bibati se*; *Bibav*; *Bibavica*; *Biberin*; *Bibernellblütler*; *Bibkanje*; *Bibliografia*.

Bilanz-,²⁴ do *bio*- pa 85. Če bi hoteli dobiti realno število za primerjavo, bi morali šteti pri Cigaletu še podiztočnice, tako bi število precej naraslo, saj bi morali recimo pri prvih 50 iztočnicah upoštevati 31 podiztočnic, to je čez 60 % več: tako jih je od *bi*- do *bio*- skupaj s podiztočnicami 60. Pri nekaterih iztočnicah je besednodružinskih članov več, nad 5 jih je pri *Bauch*-, *Begreifen*, *Bestimmen*, *Bewegen*, *Bewegung*, *Beweis*, *Beziehen*, *Bilden*, *Bindegewebe*, *Blat*, *Blutadern*, *Bogen*, *Brennbar*, *Bruch*. Po primerjavi dveh obširnejših slovarskih sestavkov (*Begreifen*, *Bild*), lahko pri besedotvorno razlikovalnih terminih s skupnim korenem ugotovimo pretežno ujemanje iztočnic v vseh treh slovarjih, a večje med H in Č, ki vsebujeta dodatne besedotvorno sorodne besede, po drugi strani pa precejšnje ujemanje med S in H, nekoliko manjše med S in Č, ob dejstvu, da imata oba tuja še več dodatnih tvorjenk ali zvez. Število iztočnic pa je največje v H, medtem ko je v teh dveh sestavkih v S in Č uravnoteženo.²⁵

3.2.4 Izbor iztočnic

Včasih S ne upošteva kot terminov nekaterih sicer splošno rabljenih izrazov, npr. iztočnice *Buch* nima, ima le zloženske *Buchdruckerei*, *Buchführer*, *Buchhandel*, *Buchstab* (17), medtem ko hrvaški vir *Buch* navaja kot *stil*. knjiga (124) in ima poleg naštetih še vrsto drugih zloženk z *Buch*-, Č pa ima le zloženske s sestavino *Buch*- in glagol *buchen*. S nima iztočnice *Bahnhof* – H: *tech. art.* (69); Č: *arch.* (33) ipd. S pa ima splošne, strokovno neopredeljene iztočnice, ki jih ni v H in Č: npr. **Barmherzig**, milosrčen (10).²⁶

3.2.5 Sopomenskost iztočnic in podiztočnic

Na pomensko ujemanje iztočnic je v slovarjih opozorjeno z navedbo sopomenskih podiztočnic, ki iztočnici neposredno sledijo in jo pomensko opredeljujejo, lahko so tudi besedotvorne različice ali besednozvezne razlage iztočnice: npr. S: **Bazar**, Marktplatz (11); **Bruttogewicht**, Sporcogewicht (17); **Bunt**, Buntfarben (17); **Blicken**, Blicke richten auf etwas (16). Če iztočnica obstaja, se H in Č ujemata s S. Pri vseh treh je sopomenskost izražena pogosto s kazalkami ob koncu slovarskega sestavka (npr. **Besondere**, *phil.* poseben; delen; *s. a.* Partikulär (13) (H, Č kazalke nimata))²⁷; ali pa s samostojno kazalko: npr. **Beigeordnet**, v. Coordinirt;

²⁴ *Bicarbonat*, *Bichloriatin*, *Biconcav*, *Biconvex*, *Biegen*, *Bieg/am*, *Biegung*, *Biegungslaut*, *Biegungsmoment*, *Biene*, *Bienenzucht*, *Bifluenz*, *Bifurcation*, *Bigott*, *Bigottismus*, *Bilanz*, *Bilanzbuch*, *Bilanz=Conto*.

²⁵ Npr. pri glagolu **Begreifen** ima Cigale 10 podiztočnic: *begreiflich*, *Begreiflichkeit*, *Begriff*, *das Begriffebilden*, *begrifflich*, *Begriffsinhalt*, *Begriff/tützigkeit*, *Begriffsvermögen*, *Begriffsverwirrung*, *Begriffswort*. H ima 17 iztočnic iste besedne družine, Č pa tudi 11 iztočnic. S H se ujemajo vse razen *Begriffebilden* (delanje pojmov (pojmotvorje)), ima pa še 7 drugih: *Begreifbarkeit*, *Begriffsfach*, *Begriffs=Gedächtnis*, *Begriffsstützig*, *-umfang*, *-urtheil*, *-zeitwort*. Č jih ima 8 skupnih, razen *Begreiflichkeit*, *Begriffebilden* in *Begriffsverwirrung*, ter še 5 zgoraj navedenih, skupnih s H (*Begreifbarkeit*, *-umfang*, *-stützigkeit*, *-vermögen*, *-zeitwort*).

²⁶ Prim. še zglede pod 3.1.2.5.

²⁷ Pri iztočnici **Partikulär** v S najdemo le kazalko k obema iztočnicama, k **Besondere** in še k **Partial** (85).

Beiordnung, v. Coordination (12) – H in Č imata pri prvi tudi kazalko, pri drugi pa ob ustreznici oziroma dveh ustreznica le vodilko k Juxtaposicio.

3.2.6 Vrste podiztočnic

Nemške podiztočnice so različnih vrst. Pogosto so istokorenske, tj. besedotvorne variante iztočnic: npr. **Begebenheit**, *Begebniss* (11), nemalokrat nadpomensko ali sopomensko pojasnjevalne: npr. S: **Becher**, *astr.* ein Sternbild, čaša (11) – v Č ujemalno, H pa nadpomenke ‘ozvezdje’ nima; **Bedauern**, *bemitleiden*, *phil.* žal biti, milovati, v. *Mitleid.* (11) (H, Č nimata iztočnice). Nemški iztočnici lahko sledi tudi latinska podiztočnica: **Befund**, (*visum repertum*), izvid (izvideti, in *Augenschein nehmen*, *Vuk*), najdenje (11) (H, Č –). Poseben tip podiztočnice predstavlja sopomenska razlaga nemške iztočnice v nemškem jeziku: npr. **Beruhem**, *stil.* sich auf etwas gründen (13), ki se pojavlja tudi v obeh virih. Cigale pri rabi podiztočnic ni vedno sledil viroma: pri **Becken** ne navaja nobene (11), medtem ko ima H še besedotvorno vzporednico in latinski izraz (**Beckenknochen**, *zool. lat.* pelvis (77)), Č pa le latinsko ustreznico (37).

3.3 Primerjava ustreznic

3.3.0 Kot je bilo že ugotovljeno, ob enoustreznih slovarskih sestavkih prevladujejo večustrezniki. Tako kot sestavke lahko tudi ustreznice glede na število vsebovanih pomenov in strok razdelimo na eno- ali večpomenske in eno- ali večstrokovne. V enopomenskem ustrezniškem nizu so lahko v razmerju sopomenskosti (korensko neujemanje) ali samo oblikoslovne (npr. pri vidskosti glagolov) ali besedotvorne (korensko ujemanje) različnosti.

3.3.1.1 Enopomenske enoizrazne, večinoma samostalniške ustreznice so lahko enobesedne ali besednozvezne in navadno strokovno označene, pri S pa tudi neopredeljene oziroma splošne: npr. S: **Bachthal**, *ggr.* popotočje (10),²⁸ **Bescheinigen**, pismeno potrditi (13) – H in Č z oznako *merc.*, Č tudi s sopomensko glagolsko zvezo: H: posvjedočiti što na pismu (85), Č: na něco dáti list, listem n. písemně něco vysvěďčiti (41). Kot izpričujejo primerjalni zgledi, se ustreznice v slovarjih lahko ujemajo (npr. *balada*),²⁹ večinoma pa ne.

3.3.1.2 Tudi enopomenski sestavki lahko vsebujejo več sopomenskih ustreznic: npr. S: **Brief**, *stil.* list, pismo (17) – pri H in Č (psaní) sta navedena oba izraza še kot trgovska; **Bereich**, *stil.* področje, dosežaj (*russ.* oblast) (12) – H in Č navajata ob dodatni oznaki *merc.* le po enega: *područje* (83), *obor* (39). Pri glagolskih iztočnicah sta pogosto navedeni dve vidsko različni obliki: **Bestätigen**, potrditi, potrjevati (13), podobno H (potvrditi, potvrdjivati), ki navaja še pomensko različne rabe glagola (88), medtem ko ima Č predponsko različni obliki z vezavnim nedoločnim zaimkom (*potvrditi čeho*, *stvrđiti něco*) (42); ali pa je navedena samo ena vidska

²⁸ Prim. isti zgled iz vseh treh slovarjev pri 3.1.1.

²⁹ Prim. 3.1.1.

možnost: **Berahmen**, *tech.* okviriti (12) (= H, Č –); **Bessemern**, *tech.* besemeriti (13), kjer ima H oba vidka para (besemeriti, besemerovati) (87), Č pa iztočnice nima.

3.3.2.1 Večpomenske ustreznice so grafično ločene med seboj s podpičjem (S, H, Č) oziroma števkami (H, Č), pa tudi z nemškimi večpomenskimi izrazi ali razlagami. Razločevanje večpomenskosti glede na nemškojezikovno izhodišče je v S slovarju drugačno od predhodnih tujejezičnih virov, saj večpomenske ustreznice razmejuje podpičje, v H in Č pa arabske številke (1., 2., 3.),³⁰ npr. **Begründen**:³¹

S: *phil. etc.* eine Meinung, z razlogi podkrepiti, dotrditi, razloge navesti; beweisen, dokazati; errichten, ustanoviti, utemeljiti, osnovati; in etwas begründet sein, temeljiti o čem (12);

H: *phil. stil.* 1. eine Meinung, razlozim podkriepiti, razloge navesti; orazložiti; beweisen, dokazati; 2. errichten, z. B. eine Fabrik, utemeljiti, osnovati (79);

Č: *phil. stil. merc.* 1. eine Meinung, Verfahrensweise u. s. v. důvody (instr.) [...]; 2. eine Handlung, Fabrik, založiti, zaraziti, zříditi. Cf. Etabliren. (37).

3.3.2.2 Pogoste so tudi terminološko različne, tj. večpodročne oziroma večstrokovne, ustreznice. Večstrokovnost je v vseh slovarjih izražena z več označevalniki pri eni ustreznici, ki pripada različnim znanstvenim področjem, npr.:

S: **Basis**, Base, *phil. phys.* podstava, podloga; *ggr.* v. Fuß (eines Berges); *math.* v. Grundlinie etc., *stil.* začetek verza, predstopje (*böhm. T.*) (11);

H: **Basis**, Base, βασις, *phil. phys.* Grundlage, osnov, temelj; *stil. in der Metrik*, začetak stiha; *ggr.* B. eines Berges, podanak; *arch.* B. des Säulenpostaments, podložak; *math.* 1. Grundlinie, osnovnica; 2. Grundfläche, podina; 3. Grundzahl, b. Logarithmen, osnovka; *bot.* basis folii, podina liske; *lat.* basi aequalis, jednake podine; basis pedunculi, glavčina; *zool.* (des Gehäuses), podina (kućice);

Č: **Basis**, Base, βασις, *phil. phys.* Grundlage, základ; *stil. in d. Metrik*: Anfangsglied, předstopí; cf. Ekbasis; *ggr.* B. des Berges, podval, spodek; *math. min.* 1. Grundlinie, čára základná, základnice, spod; 2. Grundfläche, plocha základná, spod; 3. Grundzahl b. Logarithmen, b. Potenzen, základ. (34).³²

3.3.3 Ista izrazna podoba ustreznice se lahko pojavlja v različnih strokah, iztočnica je torej večpomenska in večstrokovna. V naslednjem zgledu so v H in Č navedene še vrstno različne ustreznice s skupno nadpomenko, česar S nima:

S: **Brücke**, *ggr.* most; *zool.* most; Brückenwage, tehtnica mostovnica. (17)

H: **Brücke**, *ggr. arch. frz.* pont, *egl.* bridge, most, *vulg.* ćuprija; fliegende B., kompa; schwebende B., visući most; Kettenbr., lanćnik; hćlzerne B., drven most; eiserne B., željezni most; gedeckte B., v. Dachbrücke; bewegliche B. [...], stehende, feste B. [...] itd. (120)

³⁰ Oba načina razločevanja pomenov sta v slovaropisju še danes aktualna; v zgodovini slovenskega slovaropisja se pojavlja označevanje s števkami šele v Pohlinoem slovarju (1894–1895).

³¹ Zgled za večpomenskost je tudi pri 3.3.2.2 (**Basis**).

³² Zadnja ustreznica pri H in Č (*math./math. min.*) je tudi večpomenska, medtem ko ima S le kazalko.

Č: **Brücke**, *mech.* bei der Wage, můstek, most; *arch.* most; fliegende [...], gesprengte [...]; schwebende [...] (54).

3.3.4 Glede na izvor so ustreznice v sopomenskem nizu enotne ali pa se razlikujejo in se kombinirajo – pri vseh treh je opazna težnja po slovanjenju izrazja, čeprav so možne vse kombinacije. V S se pojavlja:

- a) samo prevzeta beseda: npr. **Biquadrat**, *math.* bikvadrat (H, Č –); **Brakteat**, *hist.* brakteat (= H, Č –);
- b) samo domača beseda: npr. **Base**, *chem.* osnova; H: *chem. lat.* basis, osnov, baza (74); Č: *chem.* zásada, basis (34); **Bibliografie**, knjigopis; H = *stil.*; Č –; **Bibliothek**, knjižnica; H = *stat.*, Č –;
- c) prevzeta in domača beseda: npr. S: **Binom**, *math.* (binomium) binom, dvočlenec; H =; Č dvočlen; S: **Botanik**, botanika, rastlinoznanstvo, biljarstvo (*kroat. T.*); H: **Botanica**, Botanik, *bot.* biljarstvo (111); Č: **Botanik**, *botanica*, rostlinnictví, botanika (51).

3.3.5 Tujejezične ustreznice

3.3.5.1 Tujejezične ustreznice nastopajo v vseh slovarjih. V H so pogoste francoske in angleške, npr. **Benzoyl**, *chem. fr.* benzoyle, *egl.* benzoyl, benzoil (82),³³ v Č so redkejšje, npr. **Nebenleistung**, *frz.* effet perdu (201). Največ tujejezičnih ustreznic pa vsebuje ravno Cigaletov slovar, ki edini dosledno navaja in označuje tudi slovanske ustreznice (hrvaške, srbske, češke, ruske, poljske, starocerkvenoslovanske) z različnim namenom, ki ga deloma pojasni v predgovoru, v katerem poudarja svoj odnos do prevzetih besed in na prvo mesto postavlja potrebo po približevanju izrazja z drugimi slovanskimi jeziki. Cigale je kot v nemško-slovenskem slovarju ohranil slovaropisni postopek zaznamovanja prevzetih besed iz slovanskih jezikov glede na jezik in stopnjo prilagojenosti slovenskemu jeziku: izrazi so samo jezikovno določeni (tudi glede na vir ali avtorja) ali pa so izposojeni iz označenega jezika oziroma jezikov, kar je izraženo z *nach dem/der/den*, npr. *nach dem anderen slavischen Sprachen* ipd. Oznake so navedene pred izrazom ali v oklepaju za njim ali v oklepaju skupaj z izrazom. Npr.:

S: **Burlesk**, *stil. nach dem Altisl. u. Russ.* šuten (šutna, šutno), šutljiv (17);

S: **Büste**, *art.* doprsje, doprsnica, (*nach der kroat. T.*) glavec, *böhm.* poprsje (17) (Č: Brustbild, *art.* poprsí; H: *art. lat.* bustum, glavac (127));

S: **Bezeichnen**, *gr. stil. etc.* oznameniti, oznamenovati, *nach dem Kroat. auch* obeležiti, beležiti (15).

3.3.5.2 Edino v S zasledimo posebno vrsto slovarskega sestavka ali njegovega dela s samo tujejezičnim strokovnim izrazom. Raba slovanskih ustreznic je naslednja: navaja jih, če domačega izraza še ni, npr.:

³³ Prim. 3.3.3 pri **Brücke**.

- S: **Beruf**, *phil.* zvanje (*kroato-serb. u. russ.*) (13); H: *phil.* zvanje (84); Č: *phil.* povólaní (40);
- S: **Bipolar**, *phys.* [...] dvostožerni (*kroat. T.*); H: *phys.* Leiter der Elektrizität, dvo-stožerni (98); Č: *phys.* Leiter der Elektrizität, dvoupolový (48);
- S: **Begriff**, *phil.* (notio, conceptus) *am besten nach dem Böhm. u. Kroat.=Serb.* pojem (11); H, Č: **Begriff**, notio, νόημα *phil.* pojem (97; 37);
- S: **Berücken**, bethören, jemanden, obrezumiti koga (*Vuk*) (13) (H, Č –);
- S: **Beispiel**, *gr. stil.* primer (*russ. kroato-serb.*) (12);³⁴
- S: **Barok**, *stil.* [...] baroker Mensch, *nach dem Russ.* čudak (10) (H in Č te zveze nimata).

Med navedenimi izrazi opazimo, da so se nekateri izrazi uveljavili in postali del knjižnega jezika, drugi pa ne.

3.3.5.3 Slovanski izrazi so pri Cigaletu dodani tudi, če domača ustreznica obstaja; imajo lahko samo ponazarjalno vlogo ali pa so navedeni kot predlog rabe, v prvem zgledu celo fonetično prilagojeno slovenščini v oklepaju, npr.:

- Beherrschen**, *ggr.* gospodovati nad čim; *kroat.* nadvisivati (=nadviševati) (12);
- Bequemlichkeit**, lagotnost, (*altsl. u. russ.* udobstvo, udoben) (12);
- Bericht**, *stil.* poročilo, *russ.* доклад (12);
- Bürgerkrieg**, *hist.* domača vojska, domači rat (*kroat.*) (17).³⁵

3.3.5.4 Cigale se v slovarju zelo pogosto sklicuje na oba obravnavana tujejezična vira. Češki vir je lahko označen tudi pri H. Prevzete besede iz hrvaščine in češčine imajo oznake *croat.*, *croat. T.*, *nach der croat. T.*; *böhm.* – *nach dem böhm.*, *Böhm. T.* – *nach der Böhm. T.*, *böhm. u. kroat. T.* ipd. in so glasoslovno podomačene, npr.:

- S: **Basalt**, *min.* bazalt, (*böhm.* čedič) (11);
- Č: **Basalt**, *min. gl.* čedič (34);
- H: **Basalt**, *min.* čedič č., bazalt (74) (pri **Bazalt** pa le kazalka k čedič (77));
- S: **Basis**, Base [...] *stil.* začetek verza, predstopje (*böhm. T.*) (11);
- Č: **Basis**, Base ... *stil.* in d. Metrik: Anfangsglied, předstopí [...] (34).³⁶
- S: **Beobachten**, *phil. etc.* opaziti, opazovati, *kroat. T.* motriti, smatrati, *böhm.* pozorovati [...];
- H: *phil. phys. ast.* motriti, smatrati, paziti, pozorovati (82);³⁷
- Č: *phil. phys. math. astr. cet.* pozorovati;
- S: **Biographie**, *hist.* življenje (p)opisano, *kroat. u. böhm.* životopis (15); H: *hist.* životopis (97);
- Č: *stil. hist.* životopis (48);
- S: **Biconcav**, *phys.* dvojno-jamast, *nach dem kroat. T.* sojamast (15);³⁸

³⁴ H ima ustreznici *primjer, prilika* (80) brez jezikovnih oznak, Č pa *příklad* (38).

³⁵ Hrvaško zvezo vsebuje seveda tudi H.

³⁶ H ima v tej zvezi le *začetak stiha* (74).

³⁷ S češkim ujemalnega izraza *pozorovati* H jezikovno ne označuje.

³⁸ V H *sujamast* (93), Č *dvojpodduť* (46).

S: **Bejahren**, *phil.* potrditi, potrjevati; jekati (*kroat. T.*) [...] Bejahung, potrdba, *nach der kroat. T.* jek(anje) (12),³⁹

S: **Brennbar** [...] Brennlinie, *phys.* kavstična črta, zapalnica (*böhm.*);

Č: **Brennlinie**, caustica linea, caustica, *phys. math.* čára zápalu (zápalní čára), zápalnice.⁴⁰

3.3.5.5 Tudi srbske, ruske in poljske ustreznice so navedene kot tujejezični leksemi namesto slovenskih ali za njimi primerjalnojezikovno ponazarjalno:⁴¹ npr. **Bericht**, *stil.* poročilo, *russ.* доклад (12); **Beschließen**, *phil. stil.* [...] vor einer Versammlung, skleniti, ukreniti (uglaviti, *Vuk*, položiti *russ.*) (13); **Barre**, *min. mer.* (z. B. Goldbarre) šibka, zlitek (*nach dem Russ.*) (10). Isti izraz se često pojavlja v kombinaciji s starocerkvenoslovanskim. Pri *b* je ob številnejših drugih slovanskih izrazih opažen le en sam poljski (**Bilden** [...] Gebilde, utvor (*poln.*) (15)).

3.3.5.6 Starocerkvenoslovanske besede so navedene samostojno ali ob slovanškem viru kot edini izraz (npr. **Begreifen** [...] begreiflich, pojeten, (-tna, -o, *altsl.*), razumen (*altsl.*) (11)),⁴² ali ob drugih izrazih, morda kot predlog za slovensko terminološko rabo: npr. **Backen** [...] Backenzahn kotnjak, kočnjak, (*altsl.* kotni zob) (10); **Begeistern**, *phil. etc.* nadahnuti (*serb. Vuk*, koga, inspirare), oduševiti (*altsl. u. russ.*), odušiti (*altsl.*) (11), podobno tudi pod **Beseelen**, *phil.* oduševiti (*altsl. u. russ.*) (13).

3.4 Primerjava označevalnikov

3.4.1 Vrste označevalnikov

V slovarjih so izkazane naslednje vrste označevalnikov: področni oziroma strokovni, jezikovni, slovnični, lastnoimenski, pomenski, sopojavno dopolnjevalni oziroma pojasnjevalni, normativni, povezovalni in kombinirani, tj. več različnih oznak za isti izraz. V sestavku je lahko vsaka ustreznica posebej označena. V slovarjih uporabljeni označevalniki so zaradi njihove specialnosti prvenstveno strokovni, saj so navedeni takoj za iztočnico oziroma podiztočnico, nato slovnični, ki redko oblikoslovno ali skladijsko (vezljivostno) opredeljujejo izraz (npr. pri **Bedeutен** *gr.* pomeniti (*als v. imperf., geb. aus* pomen) *bei anderen Slaven* značiti (11) – H dopolnila nima: **Bedeutен**, *gr.* znamenovati, značiti. (77), Č pa nima glagolske iztočnice); pomensko določevalni ali sopojavno dopolnjevalni, pojasnjevalni (npr. **Bebend**, *stil.* (*Stimme*, z. B. *bei Declam.*), tresoč (11)) ter kombinirani, tudi z normativnim dodatkom (npr. **Begriff**, *phil.* (notio, conceptus), *am besten nach dem*

³⁹ V naslednjem primeru vidimo, da se način navajanja hrvaškega vira razlikuje celo pri obeh korensko ujemalnih tvorjenkah (Č ima drugačne izraze od S in H vira.) H glagola *jekati* pri tej iztočnici ne navaja: **Bejahren**, *stil.* reči da, pojestiti; *phil. lat.* affirmare, potrditi (80), tudi pri **Bejahung** ima le *potvrđivanje, potvrdba*, medtem ko ima pri **Bejahend** *ječan, jestovan* (80).

⁴⁰ H ima ob enakih latinskih in francoskih vzporednicah le zvezo *kaustična crta* (115).

⁴¹ H in Č teh ustreznice ne navajata.

⁴² Č *pojemný, pojetný* (37) ni upošteval.

Böhm. u. Kroat. = *Serb.* pojem; prim. še zgoraj pri **Bedeuten**). Pri S so označevalniki v nemščini, ob strokovnih prevladujejo jezikovni in lastnoimenski. Pri H nastopajo v latinščini pa tudi nemščini, večina je strokovnih, 14 lastnoimenskih, 8 (latinskih) jezikovnih oziroma 4 (nemški), 11 slovničnih, 4 pomenski (*def.* definitio, *diff.* differt, *opp.* opponitur, *fig.* fig. = figura (in d. Grammatik und Stilistik), po 4 normativni dopolnjevalni oziroma ponazarjalni. Pri Č so označevalniki v vseh treh jezikih: latinski in nemški, češki le trije: *n. p.* 'na primer', *n.* – nebo 'ali' in *t.* 'to je'. Strokovni so delno latinski, delno nemški, imenskih pa nima.

3.4.2 Poleg označevalnikov, ki zajemajo posamezna znanstvena področja, je pri Cigaletu izrazita raba slovanskih jezikovnih označevalnikov, ki niso prekrivni z ostalima slovarjema, saj je izvor besede glede na slovanske jezike natančno določal (*kroat.* – hrvaško, *serb.* – srbsko, tudi v kombinaciji (*kroat.* = *serb.*), *russ.* – rusko, *poln.* – poljsko, *altsl.* – starocerkvenoslovansko), posegel pa je tudi po širših opisnih oznakah, upoštevajoč vse ali tudi druge Slovane oziroma jezike (npr. *bei anderen Slaven* (prim. pri **Bedeuten** (3.4.1); **Beschreiben**, *stil.* popisati, popisovati, *nach den übr. slav. Spr.* opisati, opisovati (13)). H ima naslednje jezikovne okrajšave: *egl.* angleško, *frc.*, *frz.* francosko, *p.*, *pol.* poljsko, *r.* rusko, *sl.* slovensko, *tal.*, *ital.* italijansko, *lat.* latinsko, Č pa: *lat.* latinsko, *gr.* grško, *frz.* francosko, *engl.* angleško, *slovac.* slovaško, *ital.* italijansko, *altb.* staročeško, *pol.* poljsko. Vsi imajo tudi grške izraze, H in Č v izvorni pisavi. Izvor prevzete besede izraža *nach dem/der/den*, pri H tudi *v.* = von.

3.4.3 Slovnični označevalniki so: spolski *m.*, *f.*, *n.* (vsi), številski, *sing.* (H, Č), *dual.* (H), *pl.* (S, H, Č), sklonski (H, Č): *gen.* – genitivus, za osebo: *pers.* – persona (H, Č), glagolski: *perf.* – perfectum (S, H, Č), *subj.* – subjectiv (Č), *v. impf.* – verbum imperfectivum (S prim. pri **Bedeuten**, 3.4.1), *v. a.* – verbum activum (H), *v. n.* – verbum neutrum (H), *obj.* – objectiv (Č) idr.

3.4.4 Lastnoimenske ali avtorske označevalnike, ki označujejo zbiralce strokovnega izrazja ali tvorce strokovnih besedil, poznata S in H, nima pa jih Č. S navaja naslednje: *Erj.* – Erjavec, *Jes.* – Jesenko, *Mikl.* – Miklošič, *Šol.* – Šolar, *Trd.* – Trdina, *Tuš.* – Tušek, *Vuk, bei Vuk/ + serb.*; H jih ima 14, npr. *Dg.* – Dragosavljevičeva sbirka riečih, *Du.* – Daničićev rječnik, *E.* – Erjavec, *Pr.* – Preradović (sbirka riečih), *St.* – Stulli, *Td.* – Trdina, *Vod.* – Vodnik ipd.

3.4.5 Pomenskih in pojasnjevalnih označevalnikov ima največ Č vir; skupen vsem je protipomenski, ki je v S redek in se pojavlja na koncu sestavka (*opp.* – opponitur), preneseni pomen (*fig.* – figurlich); H in Č imata še pomensko razlikovalnega *diff.* – differt in pojasnjevalne: *def.* – definitio, *darstell.* – darstellend (descriptivus), Č še *declam.* – Declamiren, Declamation in čustvenostnega *nachth.* – sensu deteriore 'slabšalno'.

3.4.6 Povezovalni oziroma sklicevalni in dopolnjevalni oziroma ponazarjalni označevalniki so tradicionalni: S, H, Č *cf(r).* – confer, conferendum, Č, H *vgl.*; S, H,

Č v. – vide, S tudi z varianto *s. a.* – sieh auch; H, Č še *scil. – scilicet; n. p./z. B* – na primjer, zum Beispiel; etc. (S, H), cet. (Č) ‘in v drugih znanostih’, ‘itd.’ in še drugi.

3.4.7 Normativnost izražajo: *i./o.* – ili/oder, *s.– seu, sive ‘ali’* v H, latinski tudi v Č. V S jih v seznamu krajšav ni, najdemo pa jih pred izrazi: npr. *besser als, besser schon, am besten, gew.* ‘običajno’ itd., česar ostala ne poznata: npr. S: **Begeistern, phil. etc.** [...] *gew.* navdušiti, (*besser schon* nadušiti (11)). V Č in H določajo tudi družbenostno in funkcijsko omejeno rabo: *us. – usitatum* (in der Volkssprache üblich ‘navadno v ljudskem jeziku’), *prakt. – praktično*, H. *vulg. – vulgo* oder *vulgare* (in d. gemeinen Volkssprache gebräuchlich) itd.

3.4.7 Primerjava strokovnih označevalnikov

3.4.7.1 Število označevalnikov

3.4.7.1.1 Število vseh upoštevanih označevalnikov je v vseh slovarjih dokaj poenoteno, saj jih 20 vsebujejo vsi trije. Cigaletov slovar vsebuje 24 različnih označevalnikov za različne stroke: za arhitekturo (*arch.*), umetnost (*art.*), astronomijo (*astr.*), botaniko (*bot.*), kemijo (*chem.*), geografijo (*ggr.*), geologijo (*gl.*), gramatiko (*gr.*), grafiko (*graph.*), zgodovino (*hist.*), matematiko (*math.*), mehaniko (*mech.*), trgovino (*merc.*), vojaško (*mil.*), mineralogijo (*min.*), montanistiko (*mont.*), navtiko (*navig.*), filozofijo, fiziko (*phys.*), statistiko (*stat.*), tehniko (*tech.*), stilistiko (*stil.*), tiskarstvo (*typ. – tipografijo*) in zoologijo (*zool.*).

3.4.7.1.2 Češki slovar vsebuje 23 označevalnikov, od tega je 20 ujemalnih s Cigaletom, štirih ne pozna (za vojaško, montanistiko, navtiko in tehniko), trije pa so navedeni le v njem: kaligrafija (*call.*), stenografija (*sten.*), pravopis (*orth. = orthographia*).

3.4.7.1.3 Hrvaški vir se je zgledoval po češkem in zajel vse, ki jih ima le-ta, dodal pa tudi te, ki jih kasneje najdemo pri Cigaletu (*mil., mont., navig., techn.*), zato jih ima največ, tj. 27. Sklepamo lahko, da se je Cigale zgledoval po njem, le da je zgornja tri področja (kaligrafijo, stenografijo in pravopis) opustil. Č pa v nemškem seznamu besed navaja še specialne strokovne oznake s področja gradbeništva in posebej geometrijo: *Deichb(au)* ‘gradnja jezov’, *Faschinenb.* ‘utrjevanje bregov’, *geom.* Geometrie, *Holzsw.* lesarstvo, *Maurer.* zidarstvo, *Mühlenb(au)* gradnja mlinov, *Straßenb.* gradnja cest, *Uferb(au)* gradnja nabrežij, *Wasserb(au)* vodogradnja, *Wehrb(au)* gradnja utrd, *Zimm., Zimmerm.* tesarstvo.

3.4.7.2 Pogostnost rabe označevalnikov

Po primerjavi pri eni črki se ugotovitev ne da posploševati, vendar se zdi, da je Cigale pogosto enako označevanje pri besedotvornih podiztočnicah opuščal (npr. **Bedeut**, *gr.*, medtem ko *bedeutsam, Bedeutung, bedeutungsvoll* oznak nimajo; Č ima pri **Bedeutung** oznako *phil.*, nato pa pred 1. pomenom še *gr. stil.*, tako označuje tudi **Bedeutsamkeit** (36), H ima pri **Bedeut** in **Bedeutung** označevalnik *gr.*, pod **Bedeutsamkeit** pa *phil.*).

3.4.7.3 Kombinacije označevalnikov

V istem slovarskem sestavku se izkazuje večpomenskost nemškega iztočničnega strokovnega izraza in hkrati večstrokovnost, ki je vezana na isto ali različno koren-sko ustreznico, npr. S:

Bezeichnen, *gr. stil. etc.* oznameniti, oznamenovati, *nach dem Kroat. auch* obeležiti, beležiti (15);

H: *gr. stil.* bilježiti, obilježiti, zabilježiti; *math.* [...] označiti, naznačiti [...], *tech. frz.* marquer, *egl.* to mark, to sign, obilježiti (91);

Č: *gr. stil.* značiti, poznačiti (45).

V H je sestavek tristrokovni, ima dve tujejezični ustreznici in je najbolj zapleten, medtem ko je Č enostrokoven in najpreprostejši. Velikokrat je različnost strok neizražena in jo označuje dodani *etc.* ob eni strokovni oznaki: npr. **Begeistern**, **Begreifen**, **Begründen**, **Beschränken** imajo vse *phil. etc.* (zadnje tri iztočnice imajo v H oznaki *phil. stil.*, v Č pa prva le *phil.*, druga *phil. stil. merc.*, tretja pa *phil. stil.*); S: **Begreifen**, *phil. etc.* pojmiti, razumeti, doseči z umom (11) – Č vir ima le *phil.*, H pa *phil. stil.*

4 Sklep

Po primerjavi iztočnic pri črki *b* je ugotovljena Cigaletova samostojnost tako v slovaropisni zasnovi, razvidna že v samem izboru nemških iztočnic in strokovnega izrazja, v oblikovanju slovarskih sestavkov na podlagi združevanja iztočnic z isto osnovo in navajanju neoznačenih splošnobesednih izrazov. Čeprav je najskromnejši po obsegu in izboru iztočnic, po njihovi enostrokovnosti proti večstrokovnosti v ostalih dveh, po manjšem številu enakoizraznic v različnih znanstvenih sferah, je tudi najbogatejši po sopomenskosti izrazov in navajanju slovanskih ustreznici med slovenskimi ali namesto njih, saj so prevzeti ali navedeni tako hrvaški kot češki termini iz obeh slovarjev in od drugod, pa tudi srbski (iz Vukovega slovarja), ruski, poljski in starocerkvenoslovanski izrazi, s katerimi je avtor osmisлил uvedbo neznanega ali novega izraza. Hrvaški vir je najboljšežnejši in znanstveno razširjen preko srednješolske rabe, izviren tudi po svoji združenosti abecedno urejeni trijezičnosti iztočnic, tudi češki vsebuje še latinske in francoske iztočnice. Začetki slovenske terminografije so neposredno povezani s slovanskimi predhodniki, saj sta bila Cigaletu za zgled oba terminološka slovarja, največji vpliv pa je izkazan predvsem na ravni sprejemanja izrazja.

Viri

CIGALE, Matej, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča. Deut/ch=/loveni/che wi//en/chaftliche Terminologie*. Ljubljana: Matica slovenska.

Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy. Od komise k ustanovení vědeckého názvosloví pro gymnasia a reálné školy. Deutsch-böhmische wissenschaftliche Terminologie, 1853. V Praze.

ŠULEK, Bogoslav, 1874–1875: *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja osobito za srednja učilišta. Po nalogu dalm.-hrv.-slav. zemaljske vlade sastavio dr. Bogoslav Šulek. Deutsch-kroatische wissenschaftliche Terminologie. Terminologia scientifica italiano-croata.* U Zagrebu: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.

Literatura

HONZAK JAHIĆ, Jasna, 1999: *Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (s poudarkom na čeških vplivih).* Doktorska disertacija. Ljubljana.

OROŽEN, Martina, 2003: Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem nemško-slovenskem terminološkem slovarju). *Razvoj slovenske jezikoslovne misli.* Maribor: Slavistično društvo (Zora 26). 259–278.

POŠTOLKOVA, Běla, 1984: *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny.* Academia: Praha.

Slovenski biografski leksikon 1, 1923–1932. Ljubljana. Geslo Cigale, 79.